

УДК 342.34

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.63>

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Нікітенко Л.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
<https://orcid.org/0000-0002-2152-4255>

Нікітенко Л.О. Еволюція ідеї партисипативної демократії.

У статті досліджується трансформація змісту ідеї партисипативної демократії зі зверненням до історичної ретроспекції.

Для проведення повноцінного аналізу еволюції ідеї партисипативної демократії розглянуто шлях розвитку концепції демократії загалом. Встановлено, що явище «демократія» походить з часів античності та праць Аристотеля (384-322 рр. до н. е.), а глибоке осмислення демократії провели філософи епохи Відродження (М. Макіавеллі, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіль та ін.). Процес втілення ідей демократії на практиці стартував з кінця XVII ст. в Англії та Франції, пройшов чотири етапи, останній з яких розпочався з XXI ст. та триває донині.

З'ясовано, що історія партисипативної демократії умовно бере початок з V ст. до н. е. (м. Афіни, Давня Греція), а після Другої світової війни поступове розширення виборчих прав, процеси емансипації проклали шлях до її масштабного розвитку. У 80-х рр. XX ст. у Західній Європі та США ідея партисипативної демократії набрала обертів. Найбільший внесок у її поширення зробили Б. Барбер, К. Макферсон, Дж. Менсбридж, К. Пейтмен, Дж. Циммерман та С. Шалом. Результатом тривалого шляху трансформації змісту демократії, яка протягом кількох століть сприймалася як засіб включення незможних у простір політики, стало розуміння партисипативної демократії як неодмінного процесу вимоги ротації керівників, розбору соціальних ієрархій і зміни сприйняття суті свободи. Еволюція ідеї партисипативної демократії, перш за все, пов'язана з проголошенням пріоритетності свобод людини перед інтересами держави.

Сьогодні теорія партисипативної демократії обіймає провідне місце у рейтинзі демократичних теорій, активно застосовується на практиці у багатьох країнах світу. Визначальна ідея партисипативної демократії лежить у потенції пересічних громадян реалізовувати самокерівництво, однак вона ще не імплементована у життя в повній мірі. Отже, маємо наступні

вектори руху для забезпечення всезагального ефективного залучення переважної більшості громадян до процесу вироблення рішень: підвищення рівня обізнаності та освіченості, нівелювання економічної нерівності, надання реальних інструментів впливу на політичний процес (особливо за допомогою інформаційно-комунікаційних та блокчейн технологій). При цьому, варто враховувати автономію особистості, свободу індивідуальності та питання добровільності участі або неучасті кожного окремого громадянина.

Ключові слова: ідея, теорія, демократія, партисипативна демократія, держава, громадянське суспільство.

Nikitenko L. Evolution of the idea of participative democracy.

The article examines the transformation of the content of the idea of participatory democracy with reference to historical retrospection.

To carry out a full-fledged analysis of the evolution of the idea of participatory democracy, the way of development of the concept of democracy in general is considered. It has been established that the phenomenon of "democracy" originates from the times of antiquity and the works of Aristotle (384-322 BC), and the philosophers of the Renaissance (M. Machiavelli, J. Locke, S. Montesquieu, J.-J. Rousseau, A. Tocqueville, etc.). The process of implementing the ideas of democracy in practice started at the end of the 17th century in England and France, went through four stages, the last of which began in the 21st century and continues to this day.

It was found that the history of participatory democracy tentatively dates back to the 5th century to n. (the city of Athens, Ancient Greece), and after the Second World War, the gradual expansion of electoral rights and the processes of emancipation paved the way for its large-scale development. In the 80s of the XX century in Western Europe and the USA, the idea of participatory democracy gained momentum. B. Barber, K. McPherson, J. Mansbridge, C. Pateman, J. Zimmerman and S. Shalom made the greatest contribution to its spread. The result

of a long path of transformation of the content of democracy, which for several centuries was perceived as a means of including the poor in the space of politics, was the understanding of participatory democracy as an indispensable process of requiring the rotation of leaders, the breakdown of social hierarchies, and a change in the perception of the essence of freedom. The evolution of the idea of participatory democracy, first of all, is connected with the declaration of the priority of human freedoms over the interests of the state.

Today, the theory of participatory democracy occupies a leading place in the rating of democratic theories and is actively used in practice in many countries of the world. The defining idea of participatory democracy lies in the potential of ordinary citizens to exercise self-management, but it has not yet been fully implemented in life. So, we have the following movement vectors to ensure universal and effective involvement of the vast majority of citizens in the decision-making process: increasing the level of awareness and education, leveling economic inequality, providing real tools for influencing the political process (especially with the help of information and communication and blockchain technologies). At the same time, it is worth taking into account the autonomy of the individual, the freedom of individuality and the issue of voluntary participation or non-participation of each individual citizen.

Key words: idea, theory, democracy, participatory democracy, state, civil society.

Постановка проблеми. Історичний дискурс виразно показує, що тривалий період розвитку людства так і не призвів до остаточного вирішення питання адекватного співвідношення людини та держави. Результатом тривалої еволюції філософської, політичної та правової думки з цього приводу є концептуальні підходи до розуміння партисипативної демократії. Аналіз останніх публікацій у цій сфері засвідчує особливий інтерес вітчизняних учених (Т.С. Андрійчук, Д.О. Печенюк, І.М. Попова та ін.) [1]. На порядку денному гостро стоїть питання виявлення теоретичних передумов становлення партисипативної демократії як окремого наукового підходу, її еволюції з відсиланням до засновників та генези їхніх переконань.

Метою статті є дослідження трансформації змісту ідеї партисипативної демократії зі зверненням до історичної ретроспекції.

Результати дослідження. Питаннями демократії переймалось багато науковців у різні часи. Це різноманіття поглядів сформувало певну систему теорій демократії, серед яких популярними є теорія ліберальної демократії

(Б. Констан, Дж. Локк, Дж.Ст. Мілль, А. Сміт), соціалістична (пролетарська) теорія демократії (Ф. Енгельс, В. Ленін, К. Маркс), теорія плюралістичної демократії (Р. Даль, Р. Дарендорф, М. Дюверже), теорія елітарної демократії (М. Вебер, Й. Шумпетер), теорія партисипативної демократії (демократії участі) (Б. Барбер, Дж. Вольф, К. Макферсон, Дж. Менсбридж, К. Пейтмен, Дж. Циммерман). В умовах сьогодення найбільш виправданим і затребуваним є втілення в життя положень теорії партисипативної демократії (демократії участі), головна ідея якої полягає у можливості кожного члена громадянського суспільства впливати на політичні процеси в державі. Виходячи із класичної точки зору про демократію в цілому, демократична система має основну перевагу перед іншими політичними системами, а саме те, що більша частина населення залучається до управління справами держави та реалізуються її інтереси. Саме партисипативна демократія найповніше втілює у життя цю перевагу.

Для проведення повноцінного аналізу еволюції ідеї партисипативної демократії варто згадати шлях розвитку концепції демократії загалом. Явище «демократія» походить з часів античності та праць великого мислителя давнини Аристотеля (384-322 рр. до н. е.), в яких він називав демократію «владою незаможних». Глибоке осмислення демократії провели філософи епохи Відродження (М. Макіавеллі, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіль та ін.), які вивели класичну її формулу «демократія – найкращий політичний режим, якого має прагнути кожна держава».

Перший етап процесу втілення ідей демократії на практиці розпочався з кінця XVII ст. в Англії (лібералізм) та Франції (демократизм) й тривав до початку XIX ст.. Другим етапом стало поєднання цих ідей та виникнення держав ліберальних демократій у XIX-XX ст.ст., в яких відбулося проголошення чотирьох свобод (друку, слова, зборів та асоціацій) як категорій, що мають високу соціальну цінність. Третій етап (період після Другої світової війни) характеризується згладжуванням соціальної нерівності, яке призвело до кількісного зростання середніх верств населення з підвищенням їхньої участі у політичному житті та більшого застосування механізму реального плюралізму. У цей період демократія особливо виразно переважає над усіма іншими політичними режимами. У попередню рамку ліберальної демократії вбудовуються такі поняття як «права людини», «громадянське суспільство», «правова (юридична) держава» тощо. Історичні шляхи руху держав до демократії різні та специфічні, але можна впевнено стверджувати, що всі сучасні демократичні держави функціонують на загальних

ліберально-демократичних засадах, на яких ґрунтуються ідеї про демократію з початку їхнього зародження та досягли консенсусу щодо основних цінностей громадського та особистого життя в умовах сьогодення.

Кажучи про історію партисипативної демократії або демократії участі як процесу залучення широкого кола учасників до формування та функціонування відповідних політичних систем, варто згадати нетривалий період існування принципу безпосередньої участі громадян в управлінні державою у м. Афіни (Давня Греція) у V ст. до н. е. Допущені до народних зборів громадяни (до категорії громадян на той момент потрапляли не всі) мали можливість виступити з претензією проти керівників чи оскаржити їхні ініціативи. Громадяни могли критикувати еліту за абсолютну владу, контролювати їхні дії, але не могли усунути їх із займаних посад. Змінність правлячої групи дозволяло забезпечити жеребкування.

Після Другої світової війни світ інакше почав дивитись на демократію. Поступове розширення виборчих прав, процеси емансипації жінок, сексуальних, етнічних та расових меншин проклали шлях до так званої «демократії демонстрацій» (так її назвав американський соціолог Амітай Етционі), коли громадяни не лише обирають президента та формують парламент, а й систематично виходять на маніфестації для прямої участі у політиці. Безумовно, ця демократія нового зразку не тотожна давньогрецькій демократії. Серед науковців існує думка, що партисипативна демократія передає колективістський підхід, але при більш глибокому дослідженні стає зрозумілим, що дана гіпотеза є необґрунтованою. Лейтмотивом партисипативної моделі демократії не є ідеологічна або соціальна рівність та гомогенність суспільства, а виступає свідомою участю громадян у керівництві політичними процесами, кількісне зростання якісного (економічно, соціально та політично незалежного, відповідального) середнього класу [3, с. 42].

Отже, у другій половині XX ст. об'єктивні недоліки існуючої демократичної системи спричинили пошуки нових демократичних моделей. Так, у 1960-х рр. під час масових протестних рухів щодо участі громадян в управлінні різними сферами громадського життя просувалась ідея партисипативної демократії (цей термін вперше було вжито в установчому маніфесті руху «Студенти за демократичне суспільство» в 1962 р. [4, с. 242]). Історія розгортання партисипативної демократії як окремого наукового напрямку розпочинається у 60-ті роки та набирає обертів у 80-х рр. XX ст.. Це можна пов'язати з рухом на підтримку свободи слова та студентськими протестами у Західній Європі

та США. Свій внесок у розвиток ідеї партисипативної демократії у ці часи зробили К. Пейтмен та Б. Барбер, які й сьогодні вдосконалюють партисипативний підхід з урахуванням новітніх викликів [5, с. 46]. Наукові пошуки цих дослідників базувалися на бажанні віднайти альтернативу тогочасному засиллю мінімалістичного підходу, що цілком задовольнявся репрезентативною демократією на практиці та електоральними концепціями у теорії. Окрім наголосу на свідомій політичній участі громадян, вчені зосереджувались на проблемі їхнього індивідуального розвитку. Теоретичними підвалинами, з яких виходили представники партисипативної теорії демократії, були праці переважної більшості апологетів ідеї лібералізму, а також роботи науковців Новітньої доби.

На думку К. Пейтмена, для існування демократичного правління необхідне «участницьке» суспільство, в якому всі політичні системи демократизовані, враховуючи економіку та сферу праці. Людина потребує партисипативного суспільства задля свого становлення як глибокомислячого громадянина, який не може лишатися відстороненим та сконцентрованим лише на власних інтересах і потребах. Як зазначає вчена, повна участь має місце лише тоді, коли індивіди, знаходячись у центрі прийняття рішень, наділені рівними можливостями по визначенню кінцевого варіанту рішення [6, с. 42-43].

Барбер Б., послідовник і продовжувач ідей К. Пейтмена, осуджуючи представницьку демократію, зазначав, що вона мінімізує роль громадян у демократичному правлінні. Науковець критикує ліберальну демократію та пропонує власний спосіб організації взаємодії між державою і суспільством засобами політичної участі громадян у вирішенні переважної більшості актуальних питань. Барбер наголошує на тому, що політична участь громадян відіграє роль певного механізму трансформації приватних інтересів у громадські, наслідком якої має бути поява публічної царини, де відбуватиметься постійний публічний діалог між суб'єктами політичного процесу, а активні громадяни виступатимуть головними акторами публічного діалогу. Вчений називає партисипативну демократію «сильною» і характеризує її як форму правління, за якої усі люди задіяні у процесі прийняття і запровадження рішень. Він визнає політичну участь імперативом, тому що лише вона формує спільні інтереси і загальну волю, а також колективну дію, що у єдності неминуче призводять до легітимності політики [7, с. 254].

До кола партисипативістів можна також віднести К. Макферсона, Дж. Менсбриджа, С. Шаломана, Дж. Циммермана, на думку яких демократія можлива лише за умови залучення широкого

кола громадян до прийняття політичних рішень та їх реалізації. Макферсон К. зазначав, що у великих суспільствах партисипативна демократія має вибудовуватися за пірамідальним принципом, де у основи стоїть пряма демократія, а вище основи – демократія делегатів на кожному рівні. При цьому обрані представники мають виконувати роль посередників у формуванні загальної волі та обслуговувати інтереси громадськості, що їх висунула, знаходиться під постійним та пильним її наглядом [8, с. 108]. Циммерман Дж. наполягав, що представницькі інститути не діють в ім'я народу належним чином, тому участь в ухваленні політичних рішень повинні приймати звичайні громадяни через такі інструменти як громадські ініціативи, референдуми, місцеві збори, відкликання виборних представників, голосування за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій тощо [9, с. 263].

Якщо у другій половині ХХ ст. вимога наблизити представницьку демократію до громадян належала громадським рухам, то з початком ХХІ ст. ініціативу перейняли органи публічної влади, що відбулось здебільшого через прагнення посилити власну легітимність та здолати зниження довіри. Сьогодні вимоги забезпечити участь громадян у прийнятті публічних рішень особливо заохочують інформаційно-комунікаційні технології. Практично в усіх розвинених державах створено умови для онлайн обговорень проектів публічних рішень за допомогою Інтернету. Електронна демократія створює умови для долучення до політики навіть тим громадянам, які не мають бажання або часу проявляти політичну активність через політичні партії, мітинги, збори тощо. Перспективою у цьому напрямі сьогодні бачиться блокчейн-демократія, яка розцінюється партисипативістами як засіб переходу до « нової ери демократії », що забезпечить « врядування іменем народу, силами народу та для народу » [10]. Можна багато говорити про справжні цінності демократії, але, щоб вона працювала, слова завжди повинні підкріплюватися справою. І блокчейн може стати тією основою, на яку спиратиметься демократія майбутнього.

Висновки. У науці та суспільстві затвердилась думка, що поняття « демократія », « вибори », « політичне представництво » займають один асоціативний ряд. Демократія сприймається як фінальна точка соціально-політичного прогресу, для чого й існують ці інститути виборності та представництва під керівництвом еліт. Проте історичний рух демократії свідчить проти її завмирання у цих смислових кордонах. Такий підхід є результатом тривалого шляху трансформації змісту демократії, яка протягом кількох століть сприймалася як за-

сіб включення неможливих у простір політики. У цьому контексті партисипативна демократія виступає неодмінним процесом вимоги ротації керівників, розбору соціальних ієрархій і зміни сприйняття суті свободи. Еволюція ідеї партисипативної демократії, перш за все, пов'язана з проголошенням пріоритетності свобод людини перед інтересами держави.

Сьогодні теорія партисипативної демократії обіймає провідне місце у рейтинзі демократичних теорій, є популярною у науковому колі та має прикладний характер, оскільки активно застосовується на практиці багатьох країн (США, Данії, Іспанії, Швейцарії та ін). Визначальна ідея партисипативної демократії лежить у потенції пересічних громадян реалізовувати самокерівництво. Однак, ця ідея ще не імплементована у життя в повній мірі. Для виправлення цієї ситуації необхідним вбачається всезагальне ефективне залучення переважної більшості громадян до процесу вироблення рішень через підвищення рівня обізнаності та освіченості, нівелювання економічної нерівності, надання реальних інструментів впливу на політичний процес (особливо за допомогою інформаційно-комунікаційних та блокчейн технологій). При цьому, варто враховувати автономію особистості, свободу індивідуальності та питання добровільності участі або неучасті кожного окремого громадянина у процесі ухвалення публічних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савенко В.В. Еволюція ідеї громадянського суспільства та уявлень про неї. 2022. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/908>.
2. Попова І.М. Організаційно-правові механізми забезпечення партисипативної демократії (демократії участі) у системі місцевого самоврядування. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_23.
3. Печенюк Д.О. Партисипаторна теорія демократії як напрям сучасної американської політичної науки: історія становлення і концептуальні засади. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. (2)112/2013. С. 40–44.
4. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 287 с.
5. Андрійчук Т.С. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. Політичне життя. 2019. №1. С. 45–51.

6. Pateman C. Participation and democratic theory. Cambridge: Cambridge University press, 1970. 122 p.
7. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. Демократія: антологія. Київ: Смолоскип, 2005. 352 с.
8. Macpherson C. The life and times of liberal democracy. Oxford University Press, 1977. 186 p.
9. Ціммерман Дж. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. 390 с.
10. Блокчейн як основа демократії: міф чи реальність? URL: <https://coinspot.io/technology/blokchejn-kak-osnova-demokratii-mif-ili-realnost/>.